

چاپ سربی و سنگی در تبریز

هادی هاشمیان

رویدادهای مهم تمدن بشری با توجه به اسناد و شواهد موجود، از زمانی شکل گرفت که اختراع چاپ در اروپا در نیمه قرن پانزدهم به وقوع پیوست. گرچه فن چاپ توسط چینی‌ها بین سالهای ۷۱۲-۷۵۶ در بخش وسیعی از سرزمین‌های شرقی و به شکل ابتدایی آن با استفاده از چاپ قالبی رایج بود، اما چاپ به صورت کنده‌کاری و استنساخ کتب، کاری بسی دشوار و با صرف هزینه زیاد انجام گرفت. پس از چاپ نیز استفاده از کتب برای افراد معروف و انگشت‌شمار، مقدر و میسر می‌شد. نخستین گام بزرگی در فن چاپ، اختراع حروف متحرک فلزی «Marable-Types» بود که توسط گوتنبرگ آلمانی در سال ۱۴۵۰ میلادی (حدود سال ۸۵۴ ق) انجام گرفت که صنعت چاپ را از شکل چوبی به صورت سربی درآورد. اختراع چاپ با حروف متحرک این امکان را بوجود آورد که دروازه‌های تمدن بشری بر روی همه افراد طالب علم و دانش گشوده شود. اختراع چاپ که نقطه عطفی در تمدن بشری محسوب می‌شود، به تدریج از کشور مبدأ آلمان به فرانسه، هلند، انگلستان، سوئیس و ایتالیا راه یافت. کشور ما نیز در نیمه اول قرن سیزده با این دستاورد آشنا شد. تاریخ چاپ در ایران به پنج قرن قبل از میلاد یعنی به زمان پادشاهان هخامنشی و به مهرهای سلطنتی می‌رسد که برای تأیید احکام و فرامین حکومتی از آن استفاده می‌کردند. ورود واژه چاپ به زبان فارسی را به اواخر قرن هفتم هجری و به زمان سلطنت گیخاتون، پسر اباقاخان مغول (۶۹۰-۶۹۴ق) نسبت می‌دهند، و آن پول‌های کاغذی بوده که به آن چاو یا کاو Cao می‌گفتند.

عده‌ای نیز معتقدند که واژه چاپ همان چاپ یا چهاپه است که در زبان هندی به مفهوم مهری بوده که بر روی پارچه نقش می‌زدند. ورود چاپخانه به ایران در اواسط قرن یازده در عهد صفویان (۱۶۴۰م) توسط بازرگانان ایرانی انجام گرفته است.^۱

اما نخستین چاپخانه‌ای که در ایران اقدام به چاپ کتاب با حروف فارسی و عربی نمود، چاپخانه سربی یا

تیپوگرافی بود که به دستور عباس میرزا نایب السلطنه در تبریز دایر گردید. عباس میرزا نایب السلطنه، قبل از بازگشت میرزا صالح شیرازی به ایران و پس از امضای صلحنامه گلستان بین ایران و روس (۱۲۲۸ق) ورود چند دستگاه چاپ را به روس‌ها سفارش داد. پس از این سفارش هم، شخصی بنام میرزا زین‌العابدین تبریزی به پترزبورگ اعزام شد تا فنون چاپ و روش ساختن مرکب را فرا بگیرد. چهار سال بعد، یعنی در سال ۱۲۳۲ق، میرزا زین‌العابدین تبریزی به ایران برگشت و با خود یک دستگاه پرس چاپ و مقداری هم حروف سربی آورد و بعد هم چاپخانه‌ای را در تبریز راه انداخت. علاوه بر ماشین چاپ لوازمات حروفچینی را نیز میرزا زین‌العابدین با خود از روسیه آورده بود که شامل چند نوع حروف متوسط سربی، قلم عربی و مقداری لوازم اولیه حروفچینی شامل: مقداری گودارد، بابوشکه، چند عدد گارسه، دو عدد ورساد، دو عدد رنگا، شیبی و مقداری حاشیه سربی و خط برنج بود. بدین ترتیب می‌شود گفت که او اولین کسی است که چاپخانه حروف سربی فارسی (عربی) را در ایران راه‌اندازی کرد.^۲

اولین کتاب که در این چاپخانه انتشار یافت، رساله جهادیه^۳ میرزا ابوالقاسم قائم مقام در سال ۱۲۳۳ق بوده است. و چاپ دوم آن به قطع رقیعی در «دارالانطباع» تبریز در روز سه‌شنبه ۱۷ ذیحجه ۱۲۳۴ق چاپ آن به پایان رسیده است.^۴

عده‌ای از محققان بر این باورند که قبل از رساله جهادیه، رساله دیگری با نام «فتح‌نامه» تألیف میرزا ابوالقاسم قائم مقام پسر قائم مقام اول در همان سال ۱۲۳۳ق و در همان چاپخانه سربی تبریز به چاپ رسیده که درباره فتوحات عباس میرزا و عهدنامه گلستان می‌باشد. «هوتم شیندلر» در این زمینه، در نامه‌ای به نویسنده روزنامه کاوه می‌نویسد:

«در سال ۱۲۳۳ق شخصی موسوم به آقا زین‌العابدین تبریزی^۵، اسباب و آلات مختصر باسمه خانه تیپوگرافی، یعنی چاپ حروفی را به تبریز آورده، در تحت حمایت عباس میرزا نایب‌السلطنه که در آن زمان، حکمران آذربایجان بود، مطبعه کوچکی را برقرار نمود و بعد از مدتی کتابی موسوم به «فتح‌نامه» تمام کرد. این کتاب، نخستین کتابی است که در ایران به حروف عربی طبع شد. مصنف کتاب مذکور، میرزا ابوالقاسم قائم مقام بود که در آن کتاب قصه‌ها گفته از جنگی که در سال ۱۲۲۷ میان دولتین روس و ایران واقع شد و بالاخره با صلح‌نامه گلستان مورّخه اکتبر ۱۸۱۳/ ۱۶ ذی‌قعدة ۱۲۲۸ به انتشار رسید.»^۶

دومین کتاب چاپ شده در تبریز «مأثر سلطانیه» و سومین کتاب «ابواب الجنان» اثر محمد رفیع واعظ قزوینی بود.

در نیمه اول قرن نوزدهم، در آذربایجان، پنج چاپخانه موجود بود. در آن زمان، کتاب‌های «قره‌باغ‌نامه»، «در بند نامه» و کتاب درسی به زبان ترکی آذربایجانی که توسط میرزا شفیع واضع و گریگوروف در قفقاز نوشته شده بود و تعداد زیادی کتب مختلف در چاپخانه‌های تبریز چاپ شده‌اند.

بنا به نوشته محمدعلی خان تربیت:

«نظر بر این که تبریز اولین شهری است که دارای مطبعه شد و زبان ترکی هم در اینجا معمول بود، بدین

جهت لفظ ترکی «باسمه تخانین در ایران برای مطبعه معمول و متداول گردید. لغت چاپ نیز که در ایران برای طبع استعمال می‌شود، از لغت چاو که لفظ مغولی است گرفته شده است.»^۷

میرزا زین‌العابدین، پس از راهاندازی چاپخانه در تبریز، به امر فتحعلی‌شاه به تهران فراخوانده شد و با کمک منوچهرخان معتمدالدوله، اولین چاپخانه سربی دارالخلافة تهران را راهاندازی کرد.^۸

شاگردان زین‌العابدین در تبریز و تهران

میرزا زین‌العابدین در تبریز و تهران شاگردانی را تربیت کرد که هر یک خدمات گرانقدر و ارزشمندی در پیشبرد صنعت چاپ نمودند. در کتاب «سرگذشت مطبوعات ایران» در شرح حال وی چنین نوشته شده است:

«باید از میرزا زین‌العابدین به عنوان نخستین معلم در عهد قاجار یاد کرد. بسیاری از شاگردان او خود بانی چاپخانه‌هایی شدند. عبدالرزاق اصفهانی که در سال ۱۲۴۴ ق چاپخانه‌ای را در اصفهان تأسیس کرد، از جمله شاگردان وی بود.»^۹

از چاپگرهای دیگر این دوره که شاگردان زین‌العابدین بودند، محمداقبر تبریزی، خلیل تبریزی، علی بن محمد حسین تبریزی در دارالسلطنه تبریز و محمد اسماعیل متخلص به سرباز و عبدالکریم در دارالخلافة تهران مشغول طبع بودند.^{۱۰}

از جمله این افراد، که با چاپ کتابهای متعدد، سرآمد صنعت چاپ در تبریز می‌باشند، فرزندان حاج میرزا محمد حسین امین‌الشرع تبریزی است.

محمدعلی خان تربیت‌ضمن اشاره به فرزندان محمدحسین امین‌الشرع می‌نویسد: «حاج محمدحسین امین‌الشرع دو پسر داشته است: آقا علی و آقارضا و این یکی نیز دو پسر داشته است، آقا محمدحسین و اسدآقا که هر چهار تن ایشان صاحب مطبعه بوده و بهترین مطبوعات سنگی ایران در مطبعه آنان چاپ شده است. اسدآقا نیز یک پسر دارد که فعلاً در تبریز مشغول عمل طبع است و الحال بیشتر از صد سال می‌باشد که این خانواده به مطبعه و مطبوعات ایران خدمت کرده و می‌کنند.»^{۱۱}

طی دهه چهارم قرن نوزدهم، آقا علی پسر بزرگ امین‌الشرع به کار چاپ سنگی پرداخت و در چاپخانه چاپ سنگی که میرزا صالح در آغاز سال‌های دهه چهارم در تبریز تأسیس کرده، مشغول به کار شد. اسدآقا باسمه‌چی فرزند آقا رضا و نوه میرزا محمدحسین امین‌الشرع نیز سالیان متمادی در صنعت چاپ در تبریز مشغول بوده است.

محمدعلی خان تربیت با بیان خدمات «اسدآقا باسمه‌چی» می‌نویسد:

«از جمله مطبوعات آن جا «امتحان الفضلاء» و یا «تذکره الخطابین» میرزا سنگلاخ مشهدی است که در ۳ جلد به سال ۱۲۹۵ ق در تبریز به خط میرزا محمدعلی بن میرزا شفیع خوشنویس معروف به طبع رسیده و آن مشتمل است بر سیاحتنامه و سرگذشت مشارالیه در مصر و عثمانی و ایران و ترجمه حال شصت و پنج نفر از مشاهیر خطاطین و متأخرین و رسائل ثلاثه مداد الخطوط میرعلی هروی و منظومه سراط السطور سلطانعلی مشهدی و آداب المشق میرعماد معروف در آخر آن مجلات به طبع رسیده است. و کلیه دمنه

ابوالمعالی نصرالدین عبدالحمید منشی است که در سال ۱۳۰۰ ق برحسب سلیقه و تصویب حسنعلی خان امیر نظام و تصحیح حاجی وکیل معروف و میرزا باقر خوشنویس در مطبعه مشهدی اسدآقا چاپ شده است. و بالجمله مقدار کثیری از امهات کتب در مقدمات و ادبیات و احادیث و اخبار و فقه و اصول و تواریخ و امثال آن‌ها در تبریز به طبع رسیده است. و هر کتابی که به خط میرزا رحیم و ملاکاظم چاپ شده است، کمال امتیاز را دارد. و بهترین مطبوعات آن‌جا هم کتابهائی است که به سعی و اهتمام مشهدی اسدآقا پسر آقا رضا طبع شده که خودش و پدرش و عمویش آقا علی پسران امین الشرع بیشتر از هشتاد سال در عالم مطبوعات آذربایجان خدمت کرده‌اند. رحمهم‌الله^{۱۲}»

از دیگر اعضای چاپگر خاندان امین الشرع، محمد اسماعیل فرزند آقا محمدحسین، نوه آقا رضا می‌باشد که نامش به عنوان چاپگر در صفحه آخر برخی از جمله، کتاب «عقاید الاسلام، محقق اردبیلی که در سال ۱۳۲۲ ق در مطبعه مشهدی آقا اسدآقا به طبع رسیده آمده است. کتاب عقائد الاسلام، به زبان ترکی در سال ۱۳۷۸ش با تعلیقه و تحشیه نگارنده مقاله - هادی هاشمیان - در قم چاپ شده است.

چاپ سنگی

گر چه دربارهٔ ورود چاپ سنگی به ایران روایات متعددی وجود دارد، ولی به نظر می‌رسد، همین قول که چاپ سنگی برای اولین بار - هشت سال بعد از چاپ حروفی به مساعدت میرزا صالح شیرازی و میرزا جعفر تبریزی^{۱۳} راه افتاده، صحیح باشد. میرزا صالح که از سوی دولت ایران، برای فراگیری هنرهای جدید به فرنگ رفته بود، در بازگشت یک دستگاه ماشین چاپ سنگی با خود به تبریز آورد. اولین مدیران این چاپخانه، آقا علی امین الشرع تبریزی بود که در همین چاپخانه ابتداء قرآن مجید و سپس زادالمعادی را چاپ کردند.

هزینه نازل و سهولت کار با چاپ سنگی، این روش را طی مدت کوتاهی بر چاپ سربی مسلط کرد، به طوری که سالهای ۱۲۶۹ تا ۱۲۷۰ را از نظر نوع چاپ کتاب، سالهای چاپ سنگی می‌شناسند. لیلی و مجنون مکتبی شیرازی اولین کتاب مصوری است که در چهار مجلس به سال ۱۲۵۹ ق در تبریز با چاپ سنگی منتشر شده است. صنعت چاپ سنگی مدت ۵۰ سال یگانه روش چاپ در ایران بود و تا اواخر دورهٔ قاجاریه تقریباً هر چه در ایران چاپ می‌شد با چاپ سنگی بود و پس از آن مجدداً چاپ سربی که از ابتدای صنعت چاپ در ایران بود رواج یافت. استفاده از چاپ سنگی هنوز در بعضی نقاط جهان مانند هند و پاکستان که با زبان اردو می‌نویسند، رواج کامل دارد.

نحوه کار چاپ سنگی

دستگاه چاپ سنگی عبارت بود از میزی به پهنای یک ذرع و قد یک ذرع و نیم. وسط این میز تخته ضخیمی به ضخامت چهار انگشت و عرض دو وجب و طول چهار وجب محکم شده بود. این تخته کاملاً تراشیده و به قول امروز کف تراشی بود که روی آن را با مشمع ماندی بطور صاف و یکنواخت چسبانده

بودند. کاغذی که قرار بود چاپ بشود در محل معلوم کرده‌ای روی این تخته بگذارد و بردار می‌کردند. سنگ دیگری را هم که حروف روی آن نوشته شده بود در بالای این تکه الوار و در جای معینی قرار می‌دادند. خود این سنگ هم روی تخته محکمی چسبانیده شده بود، وسط این تخته، فلایی قرار داشت که به آن طناب محکمی را گره می‌زدند و سر دیگر طناب را به دور یک چرخ کاملاً شبیه چرخ مقنی‌ها (چرخ آب کشی‌چاه) ولی کوچکتر، بسته شده بود. زمانی که این چرخ را می‌چرخاندند باعث می‌شد که طناب سنگ اصلی را بالا کشیده و رها کند که سنگ با شدت هر چه تمامتر روی کاغذ مورد چاپ فرو می‌آمد و کار چاپ را انجام می‌داد و البته هر بار صدای مهیبی هم همراه بود، کارگردان چرخ موصوف به عهده کارگر ساده‌ای بود که به او «چرخ‌گردان» می‌گفتند. این شخص طوری بر روی سکوی بلندی پشت چرخ می‌نشست که کاملاً بر آن مسلط بود بعد هم با دو پا چرخ را به عقب و جلو حرکت می‌داد و همانطور که گفتیم با یکبار کشیدن و رها کردن طناب و در نتیجه بلند شدن و پائین افتادن سنگ موصوف یک صفحه سند یا کتاب چاپ می‌شد. در طرف راست این دستگاه سنگ مرکب رسانیدن و نورد آن بود و به طرف چپ دستگاه هم کاغذهای چاپ شده و نشده بود که کنار دستشان باشد.^{۱۴}

مهمترین قسمت کار در این چاپخانه‌ها آماده کردن «باسمه» یا کلیشه و به بیان دیگر سنگ اصلی چاپ بود. البته لازم به یادآوری است در اوایل از صفحات به جای سنگ برای کلیشه استفاده می‌کردند، لیکن به زودی نظر به استحکام و دوام بیشتر، قابلیت استفاده‌های مکرر و سنگینی برای عمل چاپ ترجیح دادند از سنگ استفاده نمایند. اما طرز آماده‌سازی این سنگها به این صورت بود.

«ابتداء برای صفحه جدید، سنگ را از تخته جدا کرده و شروع به سائیدن آن می‌نمودند. بعداً با سمباده زبر می‌سائیدند و پس از مدتی که سنگ صاف می‌شد، با سمباده نرم آن را پرداخت می‌کردند. تا در نهایت سنگ صاف و یکدست می‌شد. روز بعد به خطاط می‌آوردند و او شروع به نوشتن روی سنگ صاف می‌نمود. خط‌نویس مجبور بود از چپ به راست و وراونه بنویسد تا در زمان چاپ نوشته طبیعی به نظر رسد. مثل حکاکی روی مهرها که از این شیوه پیروی می‌نمایند. وقتی سنگ نوشته شد، نصف روز آن را می‌گذاشتند تا خشک شود، این سنگ سفید یکدست تراشیده و صیقلی شده بیشتر به سنگ‌های مرمر امروزی شباهت داشت و ابعاد آن به حساب مترسی در چهل سانتی‌متر، یعنی قطع وزیری و سلطانی می‌شد. باری، سنگ را پس از اینکه خشک شده از طرف نوشته‌ها در داخل یک ظرف مسی به شکل مربع مستطیل که تمام کف و دیواره‌های آن قیراندود شده بود، می‌گذاشتند. در داخل این ظرف که شبیه دیس شیرینی‌پزها بود، محلول جوهر نمک یا تیزاب ریخته بودند و سنگ چند ساعتی در داخل آن باقی می‌ماند. وقتی سنگ را از داخل ظرف بیرون می‌آوردند، مشاهده می‌شد که جای خطوط برجسته و بالا افتاده و بقیه صفحه خورده و فرو رفته بود.

در همین جا لازم به توضیح است که مرکب مصروف برای نگارش این سنگ، مخلوط با صابون یا چربی بوده، لذا اسید چرب این مرکب صابون مانع می‌شد که تیزاب خط را از بین ببرد و در نتیجه خطوط باقیمانده و اطراف آن خورد و گود می‌شد.

پس از این عمل حک، صفحه را با تیراتین و آب می‌شستند و از این پس آماده کار بود. بعد از این مرحله روی یک صفحه سنگی دیگر مرکب می‌مالیدند و نورد را روی آن چرخانده و زمانی که کاملاً آغشته به مرکب می‌شد، آن را با احتیاط و مهارت روی سنگ و نوشته‌های موصوف می‌چرخاندند، آن هم فقط یکباره و به این ترتیب خطوط رنگ می‌گرفتند. سپس سنگ را بر روی تخته طناب و قرقره‌دار وصل می‌کردند و به ترتیبی که گذشت، چرخ‌گردان شروع به کار می‌کرد، با این مرکب دو یا سه برگ چاپ می‌شد، زیرا بعد کمرنگ می‌شد.»

تیراژ کتاب‌هایی که به این ترتیب چاپ می‌شدند نظر به فرسوده شدن اسباب و کم بودن خریداران و معمولاً از هفتصد نسخه بیشتر نمی‌شد و از سیصد نسخه هم کمتر نبود.^{۱۵}

قطع کتابهای چاپ سنگی تبریز

قطع کتب چاپ سنگی مخصوصاً در تبریز نسبتاً ادامه قطع کتاب‌های خطی و دستی است. تعیین قطع کتاب که امروزه متداول است، با توصیفی که سابقاً در میان کتاب‌داران ایرانی معمولاً بوده، متفاوت است به این معنی که اکنون قطع کتاب را به اندازه دقیق ثابت و معین می‌کنند و بیشتر با اطلاق اصطلاحات مخصوص اندازه کتاب را تقریبی مشخص می‌کردند.

معروفترین این اندازه‌ها تقریبی عبارتند از:

- ۱- بازوبندی - با اندازه تقریبی از ۲۰ تا ۳۰ میلیمتر.
- ۲- بغلی - با اندازه تقریبی از ۴۰ تا ۶۰ میلیمتر.
- ۳- جانمازی - با اندازه تقریبی از ۷۰ تا ۱۲۰ میلیمتر.
- ۴- حمایلی - که همان اندازه جانمازی ولی با قطر بیشتر است که آن را در زیر لباس رو و بطور مایل آویزان می‌کردند.
- ۵- نیم ربعی - با اندازه تقریبی ۱۶۰ تا ۲۴۰ میلیمتر.
- ۶- وزیری کوچک - با اندازه تقریبی ۱۶۰ تا ۲۲۰ میلیمتر.
- ۷- وزیری - با اندازه تقریبی ۱۶۰ تا ۲۴۰ میلیمتر.
- ۸- سلطانی - با اندازه تقریبی ۳۰۰ تا ۴۰۰ میلیمتر.
- ۹- رحلی کوچک - با اندازه تقریبی ۲۵۰ تا ۴۰۰ میلیمتر.
- ۱۰- رحلی - با اندازه تقریبی ۳۰۰ تا ۵۰۰ میلیمتر.
- ۱۱- رحلی بزرگ - با اندازه تقریبی ۳۵۰ تا ۶۰۰ میلیمتر.
- ۱۲- بیاض - صورتی است که طول و عرض کتاب برخلاف معمول باشد.
- ۱۳- خشتی - صورتی است که طول و عرض کتاب، تقریباً چهار گوش به یک اندازه باشد.

کاتبان کتب سنگی در تبریز

نام مؤلف	نام کتاب	نام کاتب	
حضنی افندی	الدروس النحویه	آقای اهری تبریزی	۱
علی بن محمد جرجانی	امثله، شرح امثله، صرف میر	آقا بن محمدتقی حسینی تبریزی	۲
عبدالحسین فیلسوف الدوله	معرفة السموم ناصری		
محمدتقی نیز ممقانی	آتشکده نیر		
محمدتقی نیر ممقانی	لاآلی منظومه		
جلال الدین سیوطی	بهجة المرضیه فی شرح الالفیه		
حسین بن معین الدین میبیدی	زبدة الاسرار (شرح هداية الحكمة الاثیریة)		
محمد رفیع الدین نظام العلماء المدعو به سیف العلماء محمد حسن	انیس الدیاء و سمیرا اسعداء	ابن آخوند ملا محمد قاسم الاشقلی	۳
محمد فضولی بغدادی	دیوان ترکی فضولی	ابن الحسین عسکر اردوباری الاصل تبریزی	۴
محمد کرمانی	ارشاد العوام		
ناصر خسرو	دیوان ناصر خسرو		
محمد باقر مجلسی	زادالمعاد	ابن حاج محمد تبریزی	۵
شیخ مفید	الارشاد فی معرفة حجج الله علی العباد	ابن محمد اسماعیل محمدعلی تبریزی	۶
ملا احمد نراقی	خزائن	ابن مشهدی ملاعلی واعظ محمد تبریزی	۷

۸	ابن ملا آقای گرمردی الاصل علی اصغر	ذریعه النجاء	محمد رفیع گرمردی
		آتشکده نیر	محمدتقی نیر ممقانی
۹	ابن میرزا محمد آشتیانی قمی آقاجانی	تذکره الائمه	محمدباقر مجلسی
		آتشکده نیر	محمدتقی نیر ممقانی
۱۰	احمد ابن حسین بصیرت	مسافرت شرق (سرگذشت فریکت)، بوستار، ل.	ترجمه ضیاء العلماء ابوالقاسم دهخوارقانی
		باب هشتم از گلستان سعدی	مصلح الدین سعدی
		سیاست‌نامه در ترجمه فرمان واجب الاذغان حضرت امیرالمؤمنین (ع) خطاب به مالک اشتر	
		شمس المصیبه	محمد کرمانی
		پندنامه یحیویه	امیر نظام گروسی
		رساله در علم هیئت و طبقات الارض	مهدی، مفاخرالدوله
		مُلستان	محمد ابراهیم نواب طهرانی
۱۱	احمد بن احمد	گلشن شهدا	محمدحسین جنتی مقام
۱۲	احمد بن حاج کریم تبریزی	تجربه الامصار و تزجیه الاعصار	عبدالله و صاف الحضرة
۱۳	احمد بن خداداد قراج داغی	ثعلبیه	محمدباقر خلخالی
۱۴	احمد بن علی خوانساری	زادالمعاد	محمد باقر مجلسی
۱۵	احمد بن محمدالحسینی	رساله شریفه سؤال و جواب	عبدالله ممقانی

محمد باقر مجلسی	زادالمعاد	احمد بن محمد خوشنویس تبریزی	۱۶
ملا سعدالدین تفتازانی	المطول (فی شرح تلخیص المفتاح)	احمد تفرشی کاتب الشریعه	۱۷
محمد امین استرآبادی	الفوائد المدينیه	احمد موسوی خیابانی تبریزی	۱۸
	حدائق العارفين		
حسن صدر	رساله تذکره المحسنين (شرح حال سید محمد اعرج)		
محمد شریف موسوی حسینی	کتاب المبين (دراصول دین و فضائل)		
محمد باقر خلخالی	ثغلبیه	احمد ولد حاجی محمد مطبعه چی	۱۹
اوحدالدین انوری	دیوان انوری	اسمعیل آشتیانی	۲۰
ترجمه ابوالمعالی نصرالله منشی شیرازی	کلیله و دمنه	باقر خوشنویس	۲۱
محمدعلی پسیان	هفت مجمر	بصیرالادباء	۲۲
عبدالکریم حائری یزدی	مجمع الاحکام	پور ناصح	۲۳
مهدی حسینی کاظمی	قیس الاحزان فی مصیبه الغریب العطشان	جبار بن محمد حسین	۲۴
فلوغون رفائیل	جغرافیای جهان نما	جرعه شاعر	۲۵
جعفر شوشتری	مجالس المواعظ و البکاء فی ایام عاشورا	جمال الدین اصفهانی	۲۶
شیخ محمود شبستری	کنز الحقایق	جواد بن ملک الخطاطین	۲۷
	مناجات به سوی قاضی الحاجات	جواد ناصرالکتاب بن محمد علی دلخون تبریزی	۲۸

۳۹	حاجی آقا بن عبدالله تبریزی	تذکره الاثمه	محمدباقر مجلسی
۳۰	حسن الاخنیانی	تذکره الاثمه	محمد باقر مجلسی
۳۱	حسن بن محمدتقی طباطبایی	تاریخ اولاد اطهار	محمد رضا طباطبایی تبریزی
۳۲	حسن تبریزی	گوهر مراد	عبدالرزاق لاهیجی
		زیارت نامه حضرت رضا (ع)	
۳۳	حسن گرمودی	جنات الخلود المعمور من جداول النور	محمد رضا مدرس اصفهانی
۳۴	حسین ادیب زاده	ریاض العربیه	ابراهیم ادیب نوبری تبریزی
۳۵	حسین بن عبدالله شبستری	هدایه الموحدین	احمد کوزه کنانی
۳۶	حسین خوئی	جغرافی جهان نما	ابراهیم ادیب نوبری تبریزی
		منشآت	نظام گروسی
		گلزار	جعفر جوان
		محاسب التجار	حسین خوئی
		کلیله و دمنه	ترجمه ابوالمعالی شیرازی
		قطوف الادب فی امثال عرب	محمد حسین نجات تبریزی
۳۷	حیدر علی ضیاء السادات	جواهر الکلام و مفتاح المرام	پرویز غافل سلماسی
۳۸	دارا؟	ارشاد العوام (ج ۱)	محمد کرمانی

۳۹	رحیم بن خلیل تبریزی	دیوان حافظ شیرازی	
۴۰	زین العابدین تلمیذ رشید قلم تبریزی	نورالانوار	رضا قلی مجنون مراغه‌ای
		اوثق الوسائل فی شرح الرسائل	موسی تبریزی
۴۱	سید آقا بن محمد تقی حسینی تبریزی	مراح الارواح	احمدبن علی بن مسعود
		مطول	ملا سعدالدین تفتازانی
۴۲	نجفقلی هشترودی	طریقه الادب	شیخ بهایی
۴۳	صالح دبیر نظام کسمائی	کلیله و دمنه	ترجمه منشی شیرازی
۴۴	صمد تبریزی	تبصره العوام	محمد تنکابنی
۴۵	طاها ابن حاج عبدالرحمن قراجه‌داغی خوشنویس	خلاصه النحو	علی احمدزاده سلماسی
		زبان فارسی	ابراهیم ادیب نویری تبریزی
		عقدالبلاغه فی المعانی و البيان و البديع	ابراهیم ادیب نویری تبریزی
		ذُر المکنون	ابراهیم ادیب نویری تبریزی
		میزان انشاء	مهدی اعتماد ناطقی
		صراط النجاة	عبدالرحیم انصاری
		مشکوة السالك فی ظلم المسالك	عبدالرحیم انصاری
		وقایع الايام (فی احوال شهر صیام)	علی تبریزی خیابانی

حبیب الله جاوید	تاریخ عمومی (اعصار وسطی و اعصار جدید)		
موسی حائری اسکویی	تنزیه الحق عن اشتباهات الحق		
باقر حکمت	اخلاق نوبوگان		
	گلستان سعدی		
	گلستان سعدی با شرح لغات و مشکله و اشعار عربی *		
پرویز غافل سلماسی	جواهر الکلام و مفتاح المرام		
فیض کاشانی	لالی مخزونه		
ابوالقاسم فیوضات	هندسه متوسطه		
ابوالقاسم قاری	نظم الالائی		
عباس قمی	نفته المصدور		
زین العابدین کرمانی	تمییز الاوصیاء		
زین العابدین کرمانی	رسائل مبارکه خمسه		
زین العابدین کرمانی	عیشه راضیه		
محمد کریم کرمانی	دیوان مرئی		
محمد کریم کرمانی	طریق النجاة		
جلال الدین محمد رفیع خان	دستور سخن مصور		

مهدی مرندی تبریزی	تحفة الاحباب		
معمد السلطان	بدایة جغرافیا		
رضا موسوی اسکویی حائری	جامع الاخبار حایری		
اسدالله مهندس السلطان	جغرافیای ابتدائی		
میرزا عبدالصمد	هندسه ابتدائی		
یوسف نجات	منهاج الحساب		
محمد رفیع نظام العلماء	مجمع الفضایل		
هیئت اداره مکتب اخوت ایرانیان کاظمین(ع)	اخلاق اخوت		
محمد کاظم یزدی طباطبائی	طریق النجاة		
حضنی افندی ناصف	الدروس النحویه		
مرتضی انصاری	المکاسب		
احمد خیابانی تبریزی	شواهد السیوطی		
فتاح شهیدی تبریزی	الخيارات		
شیخ ابی علی الفضل طبری	جوامع الجامع فی تفسیر القرآن مجید		
زین العابدین کرمانی	اجوبه المسائل		
ابوالقاسم میرزای قمی	قوانین الاصول		

		النجمه الدريره فى تعليم اللغه العربيه لأبنا الامامه الفارسيه	احمد قاسم نظام الدين الحسينى الحكما بادی
۴۶	طهماسب بن عبدالله حسينى طالقانى	حاشيه الجامى	نعمت الله جزايرى
۴۷	عباس بن مرتضى قلى بن مهديخان سوادكوهى	ترسل	
۴۸	عباسعلى	ديوان خرم دشتى	ميرزا خرم قراجه داغى كردشتى
۴۹	عبدالحميد روضه خوان متخلص به صفا	گلستان ارم	رضا قلى هدايت
		جوامع الكلم	احمد احسائى
۵۰	عبدالرحيم بن محمد تقى تبريزى	صبخ العقود	على قروينى
		سى فصل در معرفت تقويم	خواجه نصيرالدين طوسى
		تاريخ وصاف	عبدالله وصاف الخضره
		الفوائد الضيائيه فى حل مشكلات الكافيه	عثمان ابن الحاجب
		المطول	ملا سعدالدين تفتازانى
		روضه البهيئه فى شرح للمعه	شهيد ثانى
		معالم الدين و ملاذ المجتهدين	شهيد ثانى
		منهاج الكرامه فى اثبات الامامه	علامه حلى
		قوانين الاصول	ميرزاى قمى
		النموذج	زمخشري

شیخ بهایی	توضیح المقاصد	عبدالصمد	۵۱
شیخ مفید	مسار الشیعه		
ابونصر فراهی	نصاب الصبیان	عبدالصمد ابن محمد سلماسی	۵۲
زین العابدین کرمانی	رسائل مبارکه ایضاح الاشتباه	عبدالصمد احمد تبریزی	۵۳
مقدسی اردبیلی	عقاید الاسلام		
جعفر شوشتری	منهج الرشاد	عبدالصمد بن حاج محمد سلماسی	۵۴
علی تبریزی خیابانی	وقایع الایام (محرم)	عبدالصمد بن محمد تبریزی	۵۵
علی تبریزی خیابانی	وقایع الایام (مجلد الایام)		
محمد ابراهیم کلباس اصفهانی	حدیث قدسی (مشمول بر تورات و زبور و صحف) نخبه (رساله علمیه)		
محمد ابراهیم کلباس اصفهانی	حدیث قدسی (مشمول بر تورات و زبور و صحف) نخبه (رساله علمیه)		
ابن طاووس	منهج الدعوات و منهج العنایات		
حضنی افندی ناصف	من الدروس النحویه		
علی قوشچی	شرح تجرید العقاید	عبدالفتاح بن عبدالرحیم	۵۶
محمد ابن معروف	کنز اللغه	عبدالله سرابی	۵۷

تعبیر خواب	تعبیر خواب		
محمد باقر مجلسی	حق الیقین		
محمد ابراهیم ترمذی	تنبيه الغافلین	عبدالمطلب بن رزاق تبریزی	۵۸
حسن مجتهد مراغه	کشف سرره الاسلام بنور بصیره الایمان		
محمد مهدی استرآبادی	دُرّه نادری	عسگر اردوبادی تبریزی	۵۹
دیوان کلیات شمس تبریزی	شمس الحقایق		
محمد باقر قراجه‌داغی	معین التجاره		
قاضی نورالله شوشتری	مجالس المؤمنین	علی	۶۰
ابوالحسن تبریزی	مُنیه فؤاد المهتدین	علی ابن حاجی حسن تبریزی	۶۱
آقا بن عابد دربندی	خزائن الاحکام	علی ابن محمد رضا خوانساری	۶۲
ابوالفتح رازی	رساله حسینیه	علی اسکویی	۶۳
شیخ بهائی	جامع عباسی		
محمدرفیع واعظ قزوینی	ابواب الجنان		
	قرآن کریم	علی اصغر بن میرزا عبدالصمد خوشنویس	۶۴
زین‌العابدین کرمانی	موجز		
ملا مهدی نراقی	انیس الموحدین فی معرفه اصول الدین		

عبدالرحیم انصاری جابری	مشکوٰۃ السالک فی ظلم المسالک		
جعفر جوان	الطلعة الوضیة فی مبادئ علم العربیة		
محمد بن مالک شفیعی	العوامل فی النحو		
ملا احمدنراقی	معراج السعادة	علی اصغر تفرشی	۶۵
	کلیات سعدی	علی اکبر؟	۶۶
محمد رضا مدرس اصفهانی	جنات الخلود المعمود من جداول النور		
حسن طوطی اهری	سبکیة المعانی فی المصادر و المبانی	علی اکبر اهری	۶۷
محمدعلی فقیه تبریزی	بحرالعلوم الجواهر لذخیروم الآخر	علی اکبر تبریزی	۶۸
علی اکبر اردبیلی	رساله اصول دین	علی بن محمد اردبیلی ملقب به حاجب الائمة	۶۹
محمد هاشم موسوی مردی	مجالس اصول در مواظبا	علی بن محمد تبریزی سرخابی	۷۰
	ترجمه کتاب خلیفه یوحنا ابن اسرائیل مصری	علی بن محمد حسن تبریزی	۷۱
امیرالمؤمنین علی (ع)	دیوان شعر		
محمد فاضل شریانی	رساله عملیه		
محمد رفیع الدین نظام العلماء	حقوق دول و ملل (تحفه خاقانیه)	علی بن ملقب به ابوتراب	۷۲
ابوالعلاء المعری	شرح دیوان	علی محمد تبریزی	۷۳
محمد مهدی استرآبادی	تاریخ جهانگشای نادری	علی نقی خوبی	۷۴

۷۵	عیسی بن محمد مهدی معین السفرا معروف به کسمائی ملک	سرّ بحوس، پاسکال گروس	ترجمه عیسی الملک مکرم الدوله مهدی
۷۶	غلامعلی بنان	جلالیه، مجموعه بعض اشعار سلسله ذهبیه در مدح الاشراف جلال‌الدین محمد	
۷۷	غلامعلی بن محمد اسکویی	جواهر الکلام فی شرایع الاسلام (ج ۱، الطهاره)	محمد حسن نجفی
۷۸	قنبر علی شفاقی	ناسخ التواریخ (جلد ششم از کتاب دوم سیّد الشهداء)	محمد تقی سپهر
۷۹	کریم بن اسدالله تبریزی	معراج السعاده	ملا احمد نراقی
۸۰	محمد	بحرالمعارف فی العرفان و التصوف	عبدالصمد همدانی
۸۱	محمد ابراهیم بن محمد صالح همدانی	صراط مستقیم فی معرفه اصول الدین	محمد اسماعیل فقیه تبریزی
		تفسیر الامام حسن عسگری (ع)	
		روضه البهیة فی شرح اللمعة	شهید ثانی
۸۲	محمد بن زین العابدین	دیوان شعر	علی بن ابی طالب (ع)
۸۳	محمد ابن عبدالله الاسکویی	ترجمه بحار الانوار	محمد باقر مجلسی، ترجمه حسن بن محمد ولی ارومیه
۸۴	محمد ابن ملا محمد قلی خیابانی	رساله وضع الالفاظ و الحقیقه الشرعیه	مهدی شکوهی تبریزی
۸۵	محمدباقر ابن محمود اهری	سیصد بند غزل	مهدی شکوهی تبریزی
۸۶	محمدباقر شیرازی	ریاض الشهاده فی ذکر مصائب الساده	محمدحسین قزوینی شیرازی
۸۷	محمدباقر منشی تبریزی المدعو به فخر الکتاب	حجة السعاده فی حجة الشهاده	اعتماد السلطنه

ترجمه منشی زاده	گلستان سعدی		
ترجمه منشی زاده	کلیله و دمنه		
محمدتقی برغانی قزوینی	مجالس المتقین	محمد بن عبدالله اسکویی	۸۸
محمدحسین نجفی	جواهر الکلام فی شرح الاسلام (ج ۲) (الصلوة)	محمد بن علی اصغر چرندابی	۸۹
قاسم خواندی	انصرام التقسیط شرح علی سقط الزند	محمد بن علی محمد تبریزی	۹۰
آقا دربندی	سعادت الناصریه و الاقوات الرومانیه		
محمد کرمانی	وجیزه		
محمد رفیع الدین نظام العلماء	فتوحات نظامیه		
شیخ مفید	الارشاد فی معرفه حجج الله علی عباد		
احمد طبری	الاحتجاج علی اهل اللجاج		
محمدباقر مجلسی	بحار الانوار (ج ۱۷)		
ابن هشام النحوی	المغنی البیب عن کتب الاعاریب	محمد بن علی واعظ شیستری	۹۱
حسین کاشفی	انوار سهیلی	محمد بن قراجه داغی	۹۲
ابوجعفر حسینی	شرح الشافیه ابی فراس فی مناقب آل رسول و مثالب بنی العباس	محمد بن محمد جعفر سرابی	۹۳
محمد رفیع گرمودی	ذریعة النجاء	محمد بن محمد رضا خوشنویس	۹۴

		حداقل الناضرة في احكام العترة الطاهرة(ع)	یوسف بحرانی
۹۵	محمد بن محمدقلی بن آغوشی	صمدیه فی النحو	شیخ بهائی
۹۶	محمد بن آخوند ملای شبستری	ذرایع الاحکام فی شرح شرایع الاسلام	محمدحسین ممقانی حائری نجفی
۹۷	محمد بن علی اصغر چرندابی	جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام(ج ۲ الصلوة)	محمدحسین نجفی
۹۸	محمد تبریزی	زادالمعاد فی بیان زینة المساجد	محمد علی انصاری قراجه داغی
		مصاییح الانوار و مفاتیح الاسرار	محمد رفیع الدین نظام العلماء
		حاشیه المعالم لبعض المحققین	محمد مهری بحرالعلوم
۹۹	محمدتقی بن اردبیلی	نسخ التواریخ (جلد چهارم از کتاب دوم صدیقه کبری حضرت فاطمه (ع)	محمد تقی سپهر
۱۰۰	محمد تقی بن خلیل	نصاب الصبیان	ابونصر فراهی
		منتخب الرسائل	؟
۱۰۱	محمدتقی حسینی	منظوم بحرالعلوم	محمد مهدی بحرالعلوم
۱۰۲	محمد جعفر بن میرزا بزرگ	هزار بیت سروش	محمدعلی سروش اصفهانی
۱۰۳	محمدجعفر قراجه داغی	دیوان شعر امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب(ع)	
۱۰۴	محمد جواد	دیوان و منظوم زنوزی	عبدالرسول زنوزی
۱۰۵	محمدحسن آشتیانی	زادالمسافر	علی مرندی

محمدباقر خلخالی	ثعلبیه	محمدحسن ابن احمد تبریزی	۱۰۶
حر عاملی	لآلی العلیّه فی ترجمه جواهر السنیه فی الاحادیث القدسیه	محمدحسین تبریزی	۱۰۷
محمدباقر مجلسی	بحار الانوار، (ج ۹)		
علی اصغر نیر بروجردی	عقاید الشیعہ و فوائد الشیعہ	محمدحسن مدرس	۱۰۸
محمد باقر مجلسی	محسن الابرار فی ترجمه مقتل بحار الانوار در معجزه و مصیبت نور دیده احمد مختار (ترجمه جزء دوم مجلد دهم. بحار الانوار)	محمد رسول غلامعلی اسکویی	۱۰۹
محمد حسین نجفی	جواهر الکلام فی شرع شرایع الاسلام (ج ۱۰ : طهاره)		
جعفر شوشتری	منهاج الرشاد	محمد سلماسی	۱۱۰
دوما الکساندر	کنت دومونت کریستو	محمد رضا ملقب به سلطان الکتاب لشکرنویس	۱۱۱
محمدباقر مجلسی	زاد المعاد	محمد شفیع خوشنویس تبریزی	۱۱۲
حر عاملی	الفصول المهمه فی الاصول الاثمه		
میرزا سنگلاخ خراسانی	تذکره الخاطین	محمد شفیع خوشنویس خراسانی	۱۱۳
دوما الکساندر	کنت دومونت کریستو	محمد شفیع گلپایگانی	۱۱۴
محمد هاشم ذهبی شیرازی	ولایت نامه	محمدصادق	۱۱۵
میرزا بابا شیرازی	کوثر نامه		
آقا سید کاظم یزدی	رساله علمیه	محمد عبدالصمد تبریزی	۱۱۶

		رساله فی المشتقات	محمدصادق تبریزی
۱۱۷	محمد علی	فوائد الاصول	مرتضی انصاری
۱۱۸	محمدعلی بن حاج حسن تبریزی	رق المنثور و لوامع الظهور فی تفسیر آیه نور	حسین طباطبائی یزدی
۱۱۹	محمدعلی بن خلیل تبریزی	منشآت	امیرنظام گروسی
		هدایة الانام الی حقیقه الایمان و الاسلام (رد یهود و نصاری)	حسین بن عبدالعلی توتونچی
۱۲۰	محمدعلی چوستدوزانی	الصرف مشحون من اللوالی و کشکول	محمد شریف شیروانی
۱۲۱	محمدعلی خوشنویس تبریزی	تذکره الخطاطین	میرزا سنگلاخ، خراسانی
		نجاه المقلدین (رساله علمیه)	محمد فاضل ایروانی
۱۲۲	محمدعلی قراجه‌داغی	مفاتیح الكنوز	محمدرفیع نظام العلماء
۱۲۳	محمدکاظم تبریزی مؤید العلماء	روضه البهیة فی شرح اللمعة	شهید پانی
۱۲۴	محمدکریم	برهان جامع اللسان	محمدکریم سرابی تبریزی
۱۲۵	محمد مهدی تبریزی ابن ملا محمد عرب	ابواب الجنان	محمد رفیع قزوینی
۱۲۶	محمد مهدی گلپایگانی	سه تفنگدار	دوما الکساندر
۱۲۷	محمد هاشم ابن حسین تبریزی	مجالس المتقین	محمدتقی برغانی قزوینی
		دیوان و قصاید	حاج مهدی شکوهی تبریزی

شهید ثانی	مسالك الافهام فى شرح شرايع الاسلام فى المسائل الحلال و الحرام		
جبار باغچه بان	القبای آسان	محمود امینی	۱۲۸
محمدحسن مامقانی	رساله علمیه	محمود تبریزی	۱۲۹
محمداسماعیل فقیه تبریزی	انوار اسماعیله	محمود محمدی	۱۳۰
محمد اسماعیل فقیه تبریزی	شرح تقویم رقمی		
به نژاد	صرف جدید	مشکین قلم اهری	۱۳۱
محمد کرمانی	ارشاد العوام	مصطفی مرندی الاصل	۱۳۲
شهید ثانی	روضه ال بهیه فی شرح للمعه	مصطفی بن عبدالرسول	۱۳۳
شهید ثانی	روضه البهیة فی شرح للمعه	ملاعلی خوانساری	۱۳۴
محمد رفیع الدین نظام العلماء	حقیقه الامر (در جبر و تفویض و شرح امر بین الامرین)	موسی بن جواد	۱۳۵
محمد رفیع نظام العلماء	کنوز السعادة و رموز الشهاده	موسی بن محمد فتوح الملک	۱۳۶
حضرت علی بن موسی الرضا(ع)	فقه الرضا	مهدی ابن محمد جعفر	۱۳۷
محمد صادق ارومیه	انیس الاعلام فی نصره الاسلام	مهدی بن محمد تقی اصفهانی	۱۳۸
عبدالله و صاف الحضرة	تجزیه الامصار و تزجیه الاعصار	میرزا احمد	۱۳۹
	کلیات سعدی	میرزا تقی خوشنویس	۱۴۰

۱۴۱	میرزا عبدالعلی	شرح قصیده عبدالباقی افندی فی مدح الرضا (ع)	سید کاظم رشتی
۱۴۲	میرزا علی خوشنویس	شرح حکمة العرشیه ملاصدرا شیرازی	احمد احسائی
		شرح قصیده عبدالباقی افندی فی مدح امام رضا (ع)	سید کاظم رشتی
۱۴۳	میرزا محمد رسول غلامعلی اسکویی	حدایق الناصره فی احکام العتره الطاهرة (ع)	یوسف بحرانی
۱۴۴	میرزا محمدعلی محمدحسین تبریزی	ثواب الاعمال و عقاب الاعمال	شیخ صدوق
۱۴۵	میرزا مهدی ابن محمد صلح تبریزی	انشاء الدر (منشآت میرزا مهدی خان)	محمد مهدی استرآبادی
۱۴۶	ناصرقلی بن نصرالله خان خوانساری	لورلی چهاردهم و عصرش	دوما الکساندر
۱۴۷	نجفقلی هشترودی	طریقه الادب از دیوان کلیات شیرو شکر	محمدحسین بیدار تبریزی
		محاكمه دیوان منتخب الاغنیاء وکلائی و الفقراء و عیالی	منتخب
۱۴۸	نصرالله اهری	تحفه الزائد	محمدتقی مجلسی
۱۴۹	هاشم تبریزی	مجمع البیان فی تفسیر القرآن (جزء ۱۳)	امین الدین طبرسی
۱۵۰	هاشم بن حسین	فوائد الاصول	شیخ مرتضی انصاری
		قاموس المحيط	محمد فیروز آبادی
		حاشیه علی قوانین الحکمه	علی موسوی قزوینی
۱۵۱	یوسف علوی میلانی	انتشار الدرر (منشآت)	محمد مهدی استرآبادی

اسامی چاپخانه‌های سنگی در تبریز (دارالطباعة، کارخانه)

تاریخ چاپ	نام نویسنده	نام کتاب	نام چاپخانه	ردیف
	محمدتقی نیر ممقانی	صحيفة الابرار	چاپخانه احمد آقا تبریزی و آقا علی تبریزی	۱
	عبدالحسین آیتی	انشاء عالی	چاپخانه امید	۲
		الدروس التحویه (الرابع) حضنی افندی ناصف	چاپخانه تقی زاده	۳
	ابراهیم ادیب نوبری تبریزی	زبان فارسی		
	حبیب الله جاوید	تاریخ عمومی		
		عن الابرار فی ترجمه مقتل بحار الانوار در معجزه	چاپخانه حاج محمد حسین تبریزی	۴
	محمدتقی مجلسی	مصیبت نور دیده احمد مختار (ترجمه دوم مجلد بحار الانوار)		
	شهید ثانی	روضه البهیه فی شرح للمعه	چاپخانه مشهدی الله وردی تبریزی	۵
	محمدعلی سروش اصفهانی	هزار بیت سروش		
	ملا عبدالرسول زنوزی	دیوان و منظومه		
	علی خان مدنی	الحدایق الندیة فی شرح تبصره الاحکام الدین		
	فتح الله شریف کاشانی	خلاصه المنهج		
	ابراهیم ادیب نوبری تبریزی	جغرافیای جهان نما	چاپخانه سعادت	۶

	ابراهیم ادیب نوبری تبریزی	زبان فارسی		
	حسین امید	دستور نگارش		
۱۳۱۱ق	حسین امید و حیدر	شیمی متوسطه		
	علی اکبر پیشوا	تاریخ طبیعی		
	فتحعلی دیباج	علم الاشیاء		
	محمدعلی معرفت	القباء جدید		
	احمد کسرائی	النجمة الدرّیه فی التعلیم اللغة العربیة (الجزء الاول)		
۱۲۶۰ق	محمد کریم سرابی تبریزی	برهان جامع اللسان	دارالانطباع آقا علی بن حاج محمد حسین امین الشرع	۷
۱۳۰۴ق	محمد مهدی استرآبادی	دره نادری	دارلطباعة اسد آقا	۸
۱۳۱۰ق	اعتماد السلطنه	حجة السعادة فی حجة الشهادة		
۱۲۹۷هـ		نقشه دارالسلطنه تبریز		
۱۳۱۷ق	شیخ احمد کوزه کنانی	هدایه الموحدين		
۱۲۹۸هـ	محمد رفیع الدین نظام العلماء	مفاتیح الكنوز		
۱۳۲۱ق	محمد ابراهیم نواب طهرانی	مُستان		
۱۳۱۲ق	محمد نصیر الدین نظام العلماء	حقوق دول و ملل (تحفه خاقانیه)		

۱۳۳۶ق		قرآن کریم به انضمام قواعد وقف		
	کریم صافی تبریزی	گنجینه حسینی		
۱۳۱۳	محسن نقاش	مراثی(شعر)		
۱۳۰۷ق	محسن تبریزی	نموزج الصرف		
۱۲۹۵ ۱۲۹۱ق	میرزا سنگلاخ خراسانی	تذکره الخاطین		
۱۳۱۳ق	محمدحسین مامقانی	رساله علمیه		
۱۳۲۴ق		بحرالاسرار (دیوان بحرم مراغه)		
۱۳۰۶ق	محرم مراغه	لآلی العلیه فی ترجمه جواهر السنیه فی الاحادیث قدسیه		
۱۳۳۷ق	باقر حکمت	اخلاق نوباوگان		
۱۳۱۳ق	علی درویش برهان	دُر بحر مناقب		
۱۳۲۳ق	محمد ابراهیم کلباسی اصفهانی	نخبه (رساله علمیه)		
۱۳۱۵ق	محمد رفیع الدین نظام العلماء	انیس الدباء و سمیرا السعداد		
۱۳۰۳ق	محمد رفیع الدین نظام العلماء	سرالشهاده		
۱۳۱۸ق	ابن طاوس	مهج الدعوات و منهج العنایات		
۱۳۰۴ق	حرامعلی	الفصول المهمه فی اصول الائمه		

۱۳۱۰ق	محمد کلینی	اصول کافی		
۱۳۲۵ق	علی تبریزی خیابانی	وقایع الایام (مجلد الایام)		
۱۳۰۳- ۱۳۲۵ق	محمدباقر مجلسی	زادالمعاد		
۱۳۰۷ق	محسن تبریزی	نموذج الصرف		
۱۳۱۹ق	محمد صادق تبریزی	رساله فی المشتقات		
۱۳۱۷ق	محمد صادق تبریزی	المقالات الغریه فی تحقیق المباحث الاصولیه		
۱۳۲۱ق	محمد امین استرآبادی	الفوائد المدینه		
۱۳۲۷هـ		ترجمه و شرح وصیت حضرت امیرالمؤمنین(ع)		
۱۳۰۵ق	ترجمه نصرالله منشی شیرازی	کلیله و دمنه		
۱۳۱۷ق	احمد کوزه کنانی نجفی	هدایة الموحدین		
۱۳۴۱ق	محمد هاشم موسوی مرندی	شفاء الصدور و ذخیره القراء فی تفسیر سوره القدر		
۱۳۲۱ق	مه‌دیم‌فاخرالدوله	رساله در علم هیئت و طبقات الارض و جغرافی		
۱۳۲۱ق	محمد امین استرآبادی	الفوائد المدینه		
۱۳۲۵ق	علی تبریزی	کشکول (در ذکر بعضی زیارات و دعوات و احادیث عالیه)		
۱۳۴۰ق	علی تبریزی خیابانی	وقایع الایام (در احوال محرم الحرام)		
۱۳۲۱- ۱۳۱۹ق	محمد حسن مامقانی	ذرایع الاحلامفی شرح شرایع الاسلام		

۱۳۲۰ق	سید مهدی مفاخر الدوله	مواعظ و پندیات		
۱۳۲۵ق	علی تبریزی خیابانی	وقایع الايام (مجلد رجب و شعبان)		
۱۳۴۳ق	محمد موسوی تبریزی	مصباح الوسائل فی شرح الرسائل		
۱۳۳۵ق	پرویز غافل سلماسی	جواهر الکلام و مفتاح المرام		
۱۳۲۱ق	محمد حسین	وجیزه فی معرفه الاثمه		
۱۳۱۸ق	حضنی افندی ناصف	من الدروس التحویه		
۱۳۳۱ق	عبدالرحیم انصاری	مشکوٰه السالک فی ظلم المسالک		
۱۳۱۵ق		تقویم المحسنین فی معرفه الساعات و الشهور و السنین		
۱۳۱۸ق	ابن طاوس	مهج الدعوات و منهج العنايات		
۱۳۳۶ق	حبیب الله جاوید	هندسه سطحیه		
۱۳۳۶ق	محمد مهدی بحر العلوم	حاشیه المعالم لبعض المحققین		
	محمد باقر بهبهانی	حاشیه معالم الاصول الآقا بهبهانی		
۱۲۹۸ق	محمد کرمانی	مصباح السالکین		
۱۲۹۷ق	محمد کرمانی	وسیله النجاه		
۱۲۹۷ق	محمد خان کرمانی	رساله شریفه جواب در سؤال از شرح لاحول و لا قوه الا بالله		
۱۲۹۸ق	محمد کرمانی	جواب سؤالات حاجی عبدالمجید قراباغی		

۱۳۱۲ق	محسن حسینی قزوینی	مرات البكاء		
۱۳۱۲ق	محسن حسینی قزوینی تبریزی	مقدمه پنجاه بند مراتی منظومه		
۱۳۰۳ق	محمد امین حشری تبریزی	سامی الاسامی الشهید به تاریخ ملاحشری		
۱۳۳۴ق	جعفر جوان	گلزار		
۱۳۰۹ق	حجۀ الاسلام محمدتقی نیر تبریزی	آتشکده (شعر)		
۱۳۲۱ق	پاسکال گروست	سدّ محبوس		
	محمد کریم کرمانی	رساله در باب حُسران		
۱۳۴۴ق	محمد کریم کرمانی	طریق النجاه		
۱۳۲۵ق	زین العابدین کرمانی	ایضاح الاشباه		
۱۳۳۷ق		سؤالات احمد (در جواب میرزا شیخ الاسلام بهبهانی)		
۱۳۲۲ق	محمد کراچکی	البيان عن جمل اعتقاد اهل الايمان		
۱۲۹۴ق	مهدی تبریزی شکوهی	سیصد بند غزلی است به رسم ترکیب بند دو مرثی جناب ابی عبدالله الحسین (ع)		
		شرح حال نرجس رحمۀ الله علیها و تولد حضرت صاحب الامر عجل الله تعالی فرجه		
۱۳۲۵ق	کریم صافی تبریزی	گنجینه حسینی		
۱۳۲۷ق		سیاست نامه در ترجمه فرمان واجب الاذغان حضرت امیر المؤمنین (ع) خطاب به مالک اشتر		

۱۳۰۱ق	مهدی حسینی کاظمی	قیس الاحزان فی مصیبه الغریب العضان		
		تعلیقه فی بیان وجوه التأمّلات المذكور فی کتاب طهاره من الرياض المعروف به شرح الكبير		
۱۳۱۹ق	ابوجعفر حسینی	شرح الشافیه ابی فراس فی مناقب آل الرسول و شالب بنی العباس		
۱۳۱۵- ۱۳۲۱- ۱۳۳۳- ۱۳۳۸ق	مصلح سعدی	گلستان سعدی		
۱۳۱۲ق	امین الدین طبری	مجمع البیان فی تفسیر القرآن (جزء ۱۳)	دارالطباعة حاج ابراهیم	۹
۱۳۱۹ق	علی قزوینی	صیغ العقود		
۱۳۱۱ق	جلال الدین سیوطی	بهجة المرضیه فی شرح الفیه		
۱۳۱۲ق	شهید ثانی	معالم الدین و ملاذ المجتهدین		
۱۲۸۳ق		دیوان امیرالمؤمنین (ع)		
۱۲۹۴ق	محمدباقر مجلسی	بحار الانوار، ج ۷ امامت		
۱۲۹۷ق	محمد باقر مجلسی	بحار الانوار، ج ۹، امیرالمؤمنین (ع)		
۱۳۰۱ق	محمدباقر مجلسی	بحار الانوار، ج ۱ و ۲ عقل و جهل، توحید		
۱۳۲۲ق	محمدباقر مجلسی	بحار الانوار ج ۱۰، فاطمه و حسنین (ع)		
۱۲۹۰ق	محمدباقر مجلسی	بحار الانوار، ج ۱۱، در احوال امام زین العابدین (ع) تا موسی کاظم (ع) و عده ای از اصحاب		

۱۲۹۰ق	محمدباقر مجلسی	بحارالانوار، ج ۱۲ در اصول امام رضا(ع) تا امام حسن عسگری و عده‌ای از اصحاب		
۱۳۳۲ق	محمد باقر مجلسی	بحارالانوار ، ج ۱۳ در احوال امام زمان (ع) و عده ای از اصحاب		
۱۲۹۷ق	محمدباقر مجلسی	بحارالانوار ، ج ۱۷ مواعظ و حکم		
۱۳۰۱ق	محمدباقر مجلسی	بحارالانوار ج ۲۲، مزار		
۱۳۰۱ق	محمدباقر مجلسی	بحارالانوار ، ج ۳ عدل		
۱۳۰۱ق	محمدباقر مجلسی	بحارالانوار ج ۴ مناظرات		
	محمدتقی برغانی قزوینی	مجالس المتقین		
۱۲۹۳ق	علی قوشچی	رساله در هیئت		
۱۳۰۷ق	شیخ مرتضی انصاری	الطهاره		
۱۲۸۵ق	محمدباقر مجلسی	تعبیر خواب		
۱۳۴۸ق	محمدباقر مجلسی	حلیه المتقین		
۱۲۹۲-۱۳۰۷ق	محمدباقر مجلسی	حیات القلوب		
۱۲۷۲ق	احمد نراقی	معراج السعاده		
۱۲۷۲ق		عوامل منظومه		
۱۳۱۷ق		حدایق الناصره فی احکام العتره الطاهره (ع)		

۱۲۹۹ق	ابوبکر خسروی بخارائی	دیوان خسروی		
۱۳۱۸ق	محمدشفیع بن محمد صالح	مجمع المعارف و مخزن العوارف		
۱۳۱۲ق	علامه حلّی	الفین الفارق بین الصدق و المبین		
	علی جرجانی	امثله، شرح امثله، صرف میر		
۱۲۹۵ق	علامه حلّی	شرایع الاسلام		
۱۳۱۲ق		صیغ مشکله		
۱۲۹۱ق	عبدالله و صاف الحضرة	تاریخ و صاف		
۱۳۱۲ق	ابن هشام النحوی	المغنی البیب عن کتب الاعاریب		
۱۳۰۰ق	محمد بن معروف	کنز اللغه		
۱۳۰۲ق	شیخ مرتضی انصاری	فرائد الاصول		
۱۳۱۳ق		جامع المقدمات		
۱۳۱۰ق	ملاسهالدين تفتازانی	المطول		
۱۳۲۶ق	عبدالعلی جاوگانی	تبیان تقویم فی علم التنجیم		
۱۲۹۸ق	محمدعلی قراجه‌داغی	اللمعة البيضاء فی شرح خطبه الزهراء (ع)		
۱۲۹۱ق	عبدالله و صاف الحضرة	تجزیه الامصار و تزجیه الاعصار		
۱۳۳۵ق	عبدالرحیم (مدیر دبستان تربیت)	دوره اول زبده الحکایات		

۱۳۰۹ق	حبیب الله	حبیب الاوصاف در مراثی		
۱۲۹۲ق	محمدباقر مجلسی	حیات القلوب		
۱۲۹۸ق	رضی الدین استرآبادی	شرح الشافیة		
۱۲۹۶ق	علامه حلی	منهاج الكرامة فی اثبات الامامة		
۱۲۹۶ق	فاضل مقداد	النافع يوم الجسر فی شرح باب حادی شعر		
	محمد کریم سرابی تبریزی	برهان جامع اللسان	دارالطباعه حاج احمد مؤید العلماء	۱۰
۱۳۱۸ق	ترجمه ابراهیم استرآبادی	رساله حسینیه، منسوب به شیخ ابوالفتح رازی		
۱۳۱۸ق	محمدتقی سپهر	ناسخ التواریخ (جلد چهارم از کتاب دوم، صدقه کبری حضرت فاطمه (ع)		
۱۳۰۷ق	محمدکریم سرابی تبریزی	برهان جامع اللسان		
۱۲۸۲ق	محمدباقر مجلسی	حلیه المتقین		
۱۳۱۹ق	حسن مجتهد مراغه	کشف سرره الاسلام نبود بصیره الايمان		
۱۳۰۸ - ۱۳۰۷ق	علی بن محمد طباطبایی	ریاض المسائل فی التحقیق		
۱۳۳۲ق	محمدنصیر تبریزی	انیس المجتهدین و زین المصلین		
۱۳۱۲ق		صد حکم از امیر المؤمنین(ع)		
۱۳۲۳ق	محمدحسین نجفی	جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، (جلد دوم الصلوة)		

۱۳۲۳ق	محمدحسین نجفی (جلد اطهاره)	جواهر الکلام		
۱۳۲۴ق	محمد حسن نجفی	جواهر الکلام، ج ۳ فی زکوة الحيوانات و الغلات		
۱۳۱۲ق		صد کلمه امیر المؤمنین (ع)		
۱۳۱۲ق	محمد رشید وطواط	مطلوب کل طالب من کلام علی ابن ابی طالب (ع)		
۱۳۱۸ق	حسین نوری طبرسی	کشف الاستار		
۱۳۲۰ق	ابن هشام النحوی	المغنی البیب عن کتب الاعراب		
۱۳۰۷ق	محمد کریم سرابی تبریزی	برهان جامع اللسان		
۱۳۱۹ق	میرزای قمی	قوانین الاصول		
۱۳۱۲ق	فاضل شریانی	رساله علمیه		
۱۳۲۴ق	شیخ صدوق	من لا یحضر الفقیه		
۱۳۰۷- ۱۳۰۸ق	علی طباطبایی	شرح کبیر یا ریاض المسائل فی تحقیق الاحکام		
۱۳۰۳- ۱۳۱۲ق	محمدباقر مجلسی	زادالمعاد		
۱۳۲۳ق	ملاسعدالدین تفتازانی	المطول فی شرح تخلص المفتاح		
۱۳۰۸ق	شهید ثانی	روضه البهیة فی شرح اللمعة		
۱۳۲۴ق	شیخ صدوق	من لا یحضره الفقیه		
۱۲۷۶ق	احمد احسائی	شرح زیارت الجامعه الکبیره		

۱۳۲۳ق	شیخ بهائی	جامع عباسی		
	رشیدالدین محمدبن محمد بن عبدالجلیل بلخی فاروقی رشید وطواط	مطلوب کل طالب من کلام علی بن ابی طالب(ع) (عربی ترجمه شعر)		
۱۳۰۷ق	محمدکریم سرابی تبریزی	برهان جامع اللسان		
۱۳۱۳ق	عبدالرزاق لاهیجی	گوهر مراد		
۱۳۳۰ق	محمدکاظم طباطبائی یزدی	منتخب الرسائل		
۱۳۲۳ق	محمد حسن نجفی	جواهر الکلام (جلد ۴ التجارب)		
۱۳۲۵ق	محمدحسن نجفی	جواهر الکلام (فی شرح شرایع، جلد ۵ النکاح - النذر)		
۱۳۲۵ق	محمدحسن نجفی	جواهر الکلام، (جلد ۶ الصيد - الذبائح)		
۱۳۲۴ق	شیخ صدوق	من لا یحضره الفقیه		
۱۳۳۰ق	محمدرفیع قزوینی	ابواب الجنان		
۱۳۰۷ق		دیوان خرم کردشتی	دارالطباعه حاج عباسعلی	۱۱
۱۲۹۶ق	زمخشری	نموذج		
۱۳۰۷ق	عباسقلی مظهر خوشی	دیوان مظهر خوئی		
۱۳۰۳ق	احمد کوزه کنانی نجفی	هدایة الموحدین		
	محمدباقر مجلسی	تخفة الزائر		

۱۳۰۶ق	ملا عبدالله یزدی	حاشیه علی تهذیب المنطق		
۱۲۸۸ق	محمد مهدی استرآبادی	تاریخ جهانگشای نادری	دارالطباعه حاجی میرزا عبدالله	۱۲
۱۲۶۵ق	محمد رفیع واعظ قزوینی	ابواب الجنان	دارالطباعه کربلائی محمد تقی ناطق	۱۳
۱۲۷۳ق	محمد رفیع واعظ قزوینی	ابواب الجنان	دارالطباعه مشهدی ابوالحسن	۱۴
۱۲۶۷ق	محمد رفیع واعظ قزوینی	ابواب الجنان	دارالطباعه میرزا محمد و کربلای محمد کتابفروش	۱۵
۱۳۱۰ق		حدیث قدسی (مشمول بر تورات و زبور و صحف)	دارالطباعه مشهدی عبدالمجید تبریزی	۱۶
۱۳۰۴ق	محمد رضا طباطبائی یزدی	تاریخ اولاد اطهار	دارالطباعه مشهدی مهدی	۱۷
۱۳۱۶ق	الکساندر دوما	سه تفنگدار	دارالطباعه میرزا حسن طهرانی	۱۸
۱۳۰۰ق	شهید ثانی	معالم الدین و ملاذ المجتهدین	دارالطباع حاجی عبدالرحیم	۱۹
۱۲۷۵-۱۳۰۲ق	علامه حلی	شرایع الاسلام		
۱۳۱۴ق	ابونصر فراهی	نصاب الصبیان	کارخانه، مطبعه، علمیه (مشهدی حاجی آقا)	۲۰
۱۳۰۹ق	به نژاد	صرف جدید		
۱۳۵۲ق	رضا موسوی حائری اسکویی	جامع الاخبار حایری		
۱۳۳۵ق	علیقلی ناصح دهخوار قانی	الدره المنظومه فی تهذیب الاخلاق		
۱۳۵۰ق	زین العابدین کرمانی	ارشاد العوام		

۱۲۶۹ق		دیوان حافظ		
۱۳۴۳ق	مهدی اعتماد ناطقی	کلام حق یا قسمت دویم آئینه اخلاق		
۱۳۰۸ق	محمدباقر خلخالی	تعلیه		
۱۳۴۵ق	حسن طوطی اهری	سبکة المعانی فی المصاد و المبانی (شعر)		
۱۳۴۹ق	زین العابدین کرمانی	رسائل مبارکه خمسہ		
۱۳۳۸ق		مناجات به سوی قاضی الحاجات		
۱۳۵۳ق	رضا موسوی حائری اسکویی	جامع الاخبار حایری		
۱۳۵۳ق	علیقلی ناصح دهخوار قانی	ترجمه الاسماء		
۱۲۷۱- ۱۳۰۸ق	محمدباقر خلخالی	تعلیه		
۱۳۱۴ق	اسمعیل دیباج	هندسه ابتدای		
؟	فتحعلی دیباج	علم الاشیاء		
؟		مناجات به سوی قاضی الحاجات		
۱۳۱۱ق	احمد کوزه کنانی نجفی	هدایه الموحدین	کارخانه آقا مشهدی محمدعلی ولد حاجی ملاعباسقلی	۲۱
۱۲۷۰ق	رضا قلی هدایت	گلستان ارم	کارخانه کربلاتقی باسمه چی تبریزی	۲۲
۱۳۲۹ق	سید ابوالقاسم قاری	نظم اللالی	کارخانه کربلا اکبر آقا	۲۳

۱۳۱۲- ۱۳۲۲ق	الکساندر دوما	کنت دومونت کریستو	کارخانه محمد اسمعیل ملقب به معزالدين ابن معزالدوله	۲۴
؟	ابراهيم اديب نوبری	دُر مکنون		
۱۲۵۹ق		ترسل	کارخانه عباس خلف محمد شفیع تبریزی	۲۵
۱۲۸۰ق		قصه بلوهر و یوذا اسف	کارخانه عبدالحسین تبریزی	۲۶
؟		الفضل فی بعض معجزات امیرالمؤمنین		
۱۲۸۰ق	محمدباقر مجلسی	منتخب الزیارة		
؟	محمدباقر مجلسی	هدایة المهتدين		
۱۳۲۴ق	رضا قلی مجنون مراغه‌ای	نورالانور		
۱۳۲۱ق	محمدحسین؟	وجیزه البقان فی معرفة الاثمه		
۱۲۸۸ق	آقا بن عابد دربندی	جوهر الايقان و سرمایه ایمان		
۱۳۲۰	حسین زوزنی	معلقات السبع		
؟	محمد مومن	رساله فی تحقیق مسئله حرمة لخلق اللحيه		
۱۲۹۹ق	ابراهيم دنبلی خوئی	الاربعین		
؟	مترجم میرزا محمد مجتهد	هدایة المهتدين (ترجمه رساله فی العقاید و الاعمال)		
۱۲۷۸ق	علامه حلّی	شرايع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام		

۲۷	کارخانه مشهدی اسمعیل و مشهدی مهدی	شرح رضی علی الکافی لابن حاجب فی علم النحو و الاعراق	محمدرضی الدین استرآبادی	
۲۸	کارخانه مشهدی محمدعلی	هدایه الموحدین	احمد کوزه‌کنانی نحفی	۱۳۱۱ق
		دیوان جودی	عبدالجواد جودی	۱۲۷۴ق
		تحفه الزائد	محمدباقر مجلسی	۱۳۱۳ق
		زیارت نامه حضرت رضا(ع)	؟	
۲۹	کارخانه مشهدی مهدی باسملی	مثنوی در مقامات توحید و معارف	محمدکریم کرمانی	۱۱۳۰۳ق
		عقودات	مرتضی انصاری	؟؟
۳۰	کارخانه میرزا احمد خوشنویس	معین التجارة	محمدباقر قراجه‌داغی اسکویی	۱۲۷۱ق
۳۱	کارخانه حاجی ملاصالح	دره نادری	محمد مهدی استرآبادی	۱۲۷۴ق
۳۲	کارخانه میرزا محمدحسین رئیس ارباب الطباعة	شمس الحقایق	جلال الدین مولوی	۱۲۸۱ق
		دیوان ناصر خسرو حکیم		۱۲۸۰ق
۳۳	کارخانه آخوند ملاصالح صحاف	تاریخ وصاف	عبدالله وصاف الحضرة	۱۲۷۲ق
		دیوان انوری	اوحده الدین انوری ابیوردی	۱۲۶۶ق
		مجالس المتقین	محمدتقی برغانی قزوینی	۱۲۶۶ق
		جغرافیای جهان‌نما	فلوغون رفائیل	۱۲۶۷ق

۱۳۱۵ق	محمدتقی حجة الاسلام نیر	آتشکده (شعر)		
۱۳۲۴ق	فضلعلی ایروانی تبریزی	حدایق العارفین		
۱۳۱۳ق	عبدالحسین فیلسوف الدوله	معرفة السموم ناصری		
۱۳۱۴ق	شیخ مرتضی انصاری	فوائد الاصول	مطبعه حاج کریم تبریزی	۳۹
۱۳۰۴ق	محمد رفیع گرمردی	ذریعة النجاء	مطبعه شعاع	۴۰
۱۳۲۶ق	مهدی مردنی تبریزی	تحفة الحباب	مطبعه اسماعیل ولد آقا مشهدی اسدآقا مطبعه چی	۴۱
	محمد موسوی تبریزی	مصباح الساکین		
	رضا موسوی حاتری اسکویی	جامع الاخبار حایری		
	حسین عرب باغی	طریق یقین در لزوم دین بر تمدن		
۱۳۴۴ق	زین العابدین کرمانی	تمییز الاوصیاء		
۱۳۴۴ق	زین العابدین کرمانی	اجوبه السائل		
	محمد موسوی تبریزی	مصباح الساکین		
۱۳۴۴ق	ابراهیم ادیب نوبری تبریزی	تاریخ سال پنجم مدارس ابتدائی		
۱۳۳۲ق		محمدتقی نیر تبریزی	لآلی منظوم (اشعار مرثئی)	۴۲
	ابراهیم ادیب نوبری	دُر مکنون	مطبعه آقا محمد اسمعیل	۴۳
۱۳۲۳ق	جعفر شوشتری	مجالس المواعظ و البكاء فی ایام عاشورا	مطبعه آقا محمد حسین تاجر کتابفروش	۴۴

۱۲۹۵ق	میرزای سنگلاخ	تذکره الخطاطین، امتحان الفضلاء	مطبعه آقا محمدرضا	۴۵
۱۳۲۸ق	امیر نظام گروسی	منشآت	مطبعه آقا مهدی کتابفروش	۴۶
۱۲۶۷ق	امیر المؤمنین ابوالحسن علی بن ابی طالی (ع)	نهج البلاغه و شرح الفصاحة		
۱۳۱۲ق	محمدباقر مجلسی	تذکره الاثمه	مطبعه آقامیرزا جلال کتابفروش تبریزی	۴۷
۱۳۰۷ق	علی قوشچی	شرح تجرید العقاید	مطبعه استاد علی	۴۸
۱۳۱۷ق	محمد رفیع گرمودی	ذریعه النجاة		
۱۳۰۷ق	صادق الملک	حساب کوچک ذهنی و عملی	مطبعه الکتریکی شرق	۴۹
۱۳۱۵ق	ابومحمدحسن بن علی بن موسی امام حسن عسکری(ع)	تفسیر الامام حسن العسکری(ع)	مطبعه حاج محمد رفیع تاجر کتابفروش	۵۰
۱۲۹۸ق		جواب سؤالات حاجی عبدالحمید قراباغی	مطبعه حاجی کاظم تاجر یزدچی	۵۱
	محمدباقر مجلسی	جلاء العیون	مطبعه اخوان کتابچی	۵۲
۱۳۰۹ق	محمدتقی حجة الاسلام نیر تبریزی	لاالی منظومه (اشعار مرثی)	مطبعه کربلای عبدالحمید آقا	۵۳
۱۳۲۰ق		نصیحت نامه		
۱۳۲۳ق	میرزای قمی	قوانین الاصول	مطبعه محمدآقا	۵۴
	احمد طبرسی	الاحتجاج علی اهل اللجاج	مطبعه محمدرضا	۵۵
۱۲۷۱ق	محمدباقر خلخالی	ثعلبیه	مطبعه محمدی	۵۶
۱۳۷۹ق	مصلح الدین بن عبدالله سعدی	گلستان سعدی با شرح لغات و مشکله و اشعار عربی	مطبعه مصباحی	۵۷
۱۲۹۹	محمدفاضل ایراوانی	نجاه المقلدین (رساله علمیه)	مطبعه ملاعلی شبستری	۵۸
۱۳۵۲ق	علی بن گل محمد قزوینی	صیغ العقود	مطبعه میرزا عبدالوهاب شعاری	۵۹

بانیان آثار سربی و سنگی در تبریز

آنچه در چاپ کتب سنگی در تبریز مورد اهمیت است، بانیان و افراد ارزشمندی است که به همت آنان، بعضی از کتابهای مهم به زیور طبع آراسته شده‌اند، اسامی بعضی از آنان با نام کتب چاپ شده عبارتند از:

ردیف	بانیان	کتاب	نام مؤلف	تاریخ
۱	احمد آقا موید العلماء	روضه البهیة فی شرح اللمعة	شهید ثانی	
۲	امیر نظام گروسی	کلیله و دمنه	ترجمه ابوالمعالی نصرالله منشی شیرازی	
۳	بیان الملک مهدی نثار گرمردی	دیوان نثار گرمردی	تدوین اجلال الملک	
۴	حاجی محمد صادق نخجیروانی	مفتاح لسان العرب	عبدالله انصاری	
۵	حاج ابراهیم تبریزی	جامع المقدمات		۱۳۱۳ق
		حدایق الناصرة فی احکام العترة(ع)	یوسف بحرانی	۱۳۱۷ق
		شرایع الاسلام	علامه حلی	۱۳۰۲ق
		مجمع البیان، (جزء ۱۳) طبرسی		۱۳۱۲ق
		قصیده السید الحمیری	محمد رضا قراجه‌داغی	
		حیات القلوب	محمد باقر مجلسی	۱۲۹۲ق
		بحار الانوار، (ج ۱ و ۲: عقل و جهل - توحید)	محمد باقر مجلسی	۱۳۰۱ق
		صمدیه فی النجو	شیخ بهائی	۱۳۱۱ق
		جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام	محمد حسن نجفی	۱۳۲۳ق

۱۲۰۱ق	محمدابراهیم ترمذی	تنبيه الغافلین		
۱۳۲۱ق	میرزای قمی	قوانین الاصول	حاج علی کتابفروش تبریزی	۶
۱۳۴۲ق	منتخب الاغنیاء وکلای و الفقراء عالی	محاکمه	حاجی آقا تاجر کتابفروش تبریزی	۷
۱۳۳۳ق	سید اسماعیل فقیه تبریزی	التکلمه فی شرح تبصره		
۱۳۰۰ق	محمد ابن معروف	کنز اللغه	عبدالرحیم تبریزی	۸
۱۳۰۳ق		جامع المقدمات (عربی و فارسی)		
۱۲۷۲ق	ملا احمد نراقی	معراج السعاده		
۱۳۴۷ق	خواجه نصیر الدین طوسی	رساله آغاز و انجام		
۱۲۹۳ق	خواجه نصیرالدین طوسی	سی فصل در معرفت تقویم		
۱۲۹۱ق	عبدالله و صاف الحضرة	تجزیه الاحصار و تجزیه الاعصار		
۱۲۶۷ق	ابن حاجب	الفوائد الضیائیه فی حل مشکلات الکافیہ		
۱۲۸۴ق	ملا سعدالدین مسعود تفتازانی	المطول		
۱۲۹۳ق	جلال الدین سیوطی	بهجة المرضیه فی شرح اللافیہ		
۱۳۰۳ق	شهید ثانی	روضه البهیة فی شرح للمعة		
۱۳۰۳ق	شهید ثانی	معالم الدین و ملاذا المجتهدین		
۱۲۹۳ق	شیخ بهائی	خلاصه الحساب		

۱۲۷۸ق	علامه حلّی	شرايع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام		
۱۲۹۰ق	علامه حلّی	منهج الكرامة فی اثبات الامامه		
۱۲۹۲ق	فاضل مقداد	النافع يوم الحشر فی شرح باب حادی عشر		
۱۳۰۱ق		تحریر القواعد المنظفیه فی شرح الشمیه		
۱۲۹۴ق	قطب الدین رازی	لوامع الاسرار فی شرح مطالع الانوار		
۱۲۷۵ق	علی جرجانی	صرف میر	کاظم تبریزی	۹
۱۲۸۶ق	ابن هشام نحوی	المغنی البیب		
۱۲۸۰ق	تفتازانی	المطول		
۱۳۱۶ق		دیوان لعلی ایرانی	محمدتقی بن حاجی رفیع تاجر خراسانچی	۱۰
۱۳۰۳ق	محمدرفیع الدین نظام العلماء	حقوق دول و ملل (تحفه خاقانیه)	محمدتقی خان معزالملک امیرتومان	۱۱
۱۳۱۵ق	محمدابراهیم ترمذی	تنبيه الغافلین	محمدحسن کتابفروش	۱۲
۱۳۰۳ق	احمد کوزه کنانی	هدایة الموحدین	محمد مهدی کوزه کنانی	۱۳
۱۳۳۷ق	شیخ بهائی	جامع عباسی	محمود تبریزی	۱۴
۱۳۲۸ق	فیض کاشانی	لالی مخزونه	مشهدی رحیم آقا کتابفروش	۱۵
	محمدسلیم قراچه داغی اسکویی حائری	معین التجارة	مشهدی فتحعلی تاجر تبریز مشهور به حاجی طرکانچی	۱۶
	علامه حلّی	شرايع الاسلام	میرزا کاظم تبریزی	۱۷

۱۸	موبد العلماء تبریزی	المغنی البیب عن کتاب الاعاریب	ابن هشام النحوی
۱۹	کاظم تاجر یزدچی	جواب سؤالات حاجی عبدالحمید	محمد کرمانی
۲۰	عباسعلی شیبستری	تجرید الکلام	علی قوشیچی
۲۱	حاج محمدشفیع صراف تبریزی	رساله شریفه جواب در سؤال از شرح لاحول و لا قوة الا بالله	محمد کرمانی
		شرح الفوائد	احمد کسائی
		وسیله نجاة	محمدخان کرمانی
۲۲	ملا محمد تربتی بایچی	انصرام التسقط شرح علی سقط الزند	قاسم حواندی
۲۳	آقا میر جلال کتابفروش تبریزی	تذکره الاثمه	محمدباقر لاهیجی
۲۴	حاج رفیع تاجر خراسانی	دیوان لعلی ابروانی	
۲۵	میرزا علی خوشنویس	بلوهر و یواذسف	
۲۶	ملا عبدالله صحاف	ابواب الجنان	محمدرفیع واعظ تبریزی
۲۷	میرزا الرسائل	سید کاظم رشتی	??
۲۸	محمدتقی بن حاج رفیع تاجر خراسانی	دیوان العلی ابروانی	
۲۹	عبدالعلی بن احمد گوگانی (جاوجانی)	شرح سی فصل در معرفت تقویم	خواجه نصیرالدین طوسی
۳۰	سید حسن تبریزی الشهید به مسئله گو	وسیله النجاة	محمدفاضل شرابیانی

پی‌نوشتها

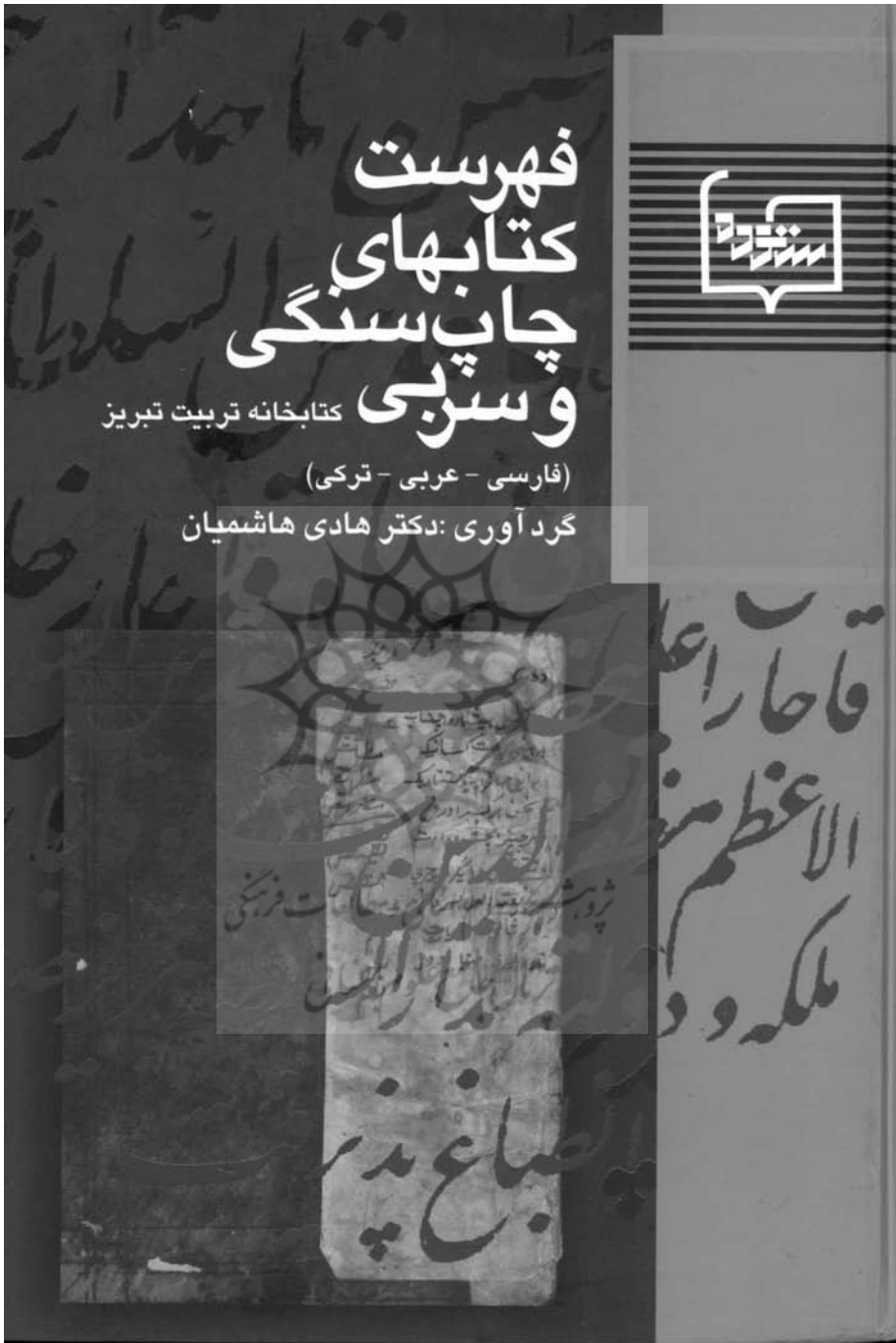
- ۱- شهلا بابازاده، تاریخ چاپ در ایران، تهران: کتابخانه طهوری، ۱۳۷۸، ص ۱۰۲۱۱.
- ۲- سید فرید قاسمی، سرگذشت مطبوعات ایران، (ج ۱)، ص ۱۸۷.
- ۳- در اواخر ماه‌های ۱۲۲۳ هنگامی که ژنرال گاردان و چند تن از مأمورین هیئت او از ایران خارج می‌شوند و فتحعلی شاه از «سرهارفورد جونس» فرستاده جدید درباره انگلیس استقبال می‌کند، دربار ایران از وضع نیروهای خود در قفقاز آشفته به نظر می‌رسید و گزارش‌هایی که عباس میرزا برای شاه می‌فرستاد، همچنان حکایت از وخامت وضع سپاهیان ایران داشت. فتحعلی شاه برای این که کمک نوینی به فرزند خود کرده باشد به اندیشه جهاد مسلمانان افتاد و به این فکر برآمد که با تشویق مسلمانان، مردم شهرها و دهات را آماده پیوستن به نیروهای جنگنده عباس میرزا بکند و برای انجام این مقصود، میرزا بزرگ قائم مقام را فرمان داد تا از علمای شیعه و حجج اسلام فتواهائی مبنی بر لزوم جهاد علیه دشمنان اسلام بگیرد و همه مردم را دعوت به جنگ نماید. میرزا بزرگ مقام، ابتداء طبق این امریه در شهر تبریز، از چند تن از علمای این شهر از جمله حاج ملا باقر سلماسی و صدرالدین محمد تبریزی کمک طلبیده و آن‌ها را به شهرهای اصفهان و چند شهر دیگر اعزام داشت. حضرات در اصفهان با آقا شیخ جعفر نجفی و آقا سید علی اصفهانی و میرزا ابوالقاسم جیلانی ملاقات کردند. این آقایان نیز از روی علاقه، چندین رساله مبنی بر جهاد نگشته، برای مردم شهرها فرستادند و ضمناً به علمای دیگر کاشان و قم از جمله حضرت حاج ملا احمدنراقی کاشانی و چند تن دیگر از نامه‌هایی نوشته و آن‌ها را دعوت به همکاری کردند و به این ترتیب، قسمت اعظم علماء و فحول شخصیت‌های روحانی ایران، رساله‌ها و نامه‌هایی مبتنی بر لزوم جهاد علیه روس‌ها نگاشته به شهرها و قصبات ارسال داشتند و در فتواهای خود خطاب به مسلمین متذکر شدند که مقابله و جهاد با روس‌ها جهاد فی سبیل‌الله است و تمام افراد از بزرگ و کوچک می‌باید به منظور رواج دین مبین اسلام و حفظ حدود و ثغور مسلمین خویش‌تنداری نکنند و هر یک با گرفتن سلاح وارد در صفوف جنگویان شده به دفع دشمن مشترک بپردازند. میرزا بزرگ قائم مقام بعداً این نامه‌های شورانگیز را جمع‌آوری کرده، آن را رساله جهادیه نام گذاشت. ناصر نجمی، ایران در میان طوفان یا شرح زندگانی عباس میرزا، ص ۱۴۶.
- ۴- سعید نفیسی، تاریخ اجتماعی و سیاسی ایران (ج ۲)، ص ۷۲
- ۵- شاعری در وصف وی گفته است:

در فنون اکمل ز اکثر و ز اقل
مبدع این حرفه زین‌العابدین

آن که جامع بود در علم و عمل
صنعت مطبوعه را جبل‌المتین

- (این اشعار در پایان جلد دوم کتاب «مجالس المتقین» تألیف شهید ثالث در سال ۱۲۷۰ هـ ق طبع شده، درج گردیده است.)
- همچنین محمدعلی خان تربیت در شرح حال زین العابدین تبریزی می‌نویسد: «آقا زین العابدین بن ملک محمد تبریزی، از اشخاص فعال و کارکن آذربایجان است. مطابع اولیه‌ای که به ایران وارد کرده‌اند در تبریز و بعد از آن در تهران دایر شده است. هر دو جا در تحت نظر آقا زین العابدین به کار افتاده و در اوایل و اواخر مطبوعات اولیه هر دو شهر، اسم او ثبت شده.»
- محمدعلی خان تربیت، دانشمند آذربایجان، ص ۱۶۹
- ۶- حسین امید، تاریخ فرهنگ آذربایجان (ج ۲)، ص ۲
- ۷- محمدعلی خان تربیت، ارغنون، ص ۲۸۶
- ۸- محمدعلی خان تربیت، ازغنون، ص ۲۶۳
- ۹- سید فرید قاسمی، سرگذشت مطبوعات ایران، (ج ۱)، ص ۱۸۸
- ۱۰- همان مأخذ، ص ۱۸۸
- ۱۱- محمدعلی خان تربیت، تاریخ مطبعه و مطبوعات ایران، نشریه تعلیم و تربیت سال چهارم، شماره ۱۲ و ۱۱
- ۱۲- ارغنون، ص ۲۶۸
- ۱۳- محمدعلی خان تربیت با اشاره به اعزام میرزا جعفر تبریزی به مسکو، می‌نویسد: «در سال ۱۲۴۰ هـ ق عباس میرزا نایب السلطنه، میرزا جعفر تبریزی را به مسکو اعزام داشت که در آن جا فن طبع را آموخت و بعلاوه لوازم و مایحتاج مطبعه را خریداری نموده و با خود بیاورد. (گویا میرزا جعفر پس از بازگشت) مطبعه تبریز را بدون کمک خارجی‌ها شخصاً اداره می‌نمود.»
- ارغنون، ص ۲۸۶
- ۱۴- جعفر شهری باف، طهران قدیم، ص ۳
- ۱۵- همان مأخذ، ص ۳۳
- ۱۶- رک. هادی، هاشمیان، فهرست کتب چاپ سنگی در تبریز، تبریز، ستوده ۱۳۸۶.

پیام بهارستان / د. ۲، س. ۱، ش. ۱ و ۲ / پائیز و زمستان ۱۳۸۷

این
رساله مواعظ و
سندبات تالیفات جناب
مستطاب اجل اکرم آقای حاج میرزا
محمد یحیی مفاخرالدین و کارکنان کل مملکت
اوزبکستان و دام تقد قبالة
در مطبعه اقلیعت مسعودیه
اسد اقامت امام
پوشگاه علمیه شهر و کججه تبریز
رتال جان ۳۲۵ آتانی

عنوان رساله مواعظ و بندیات

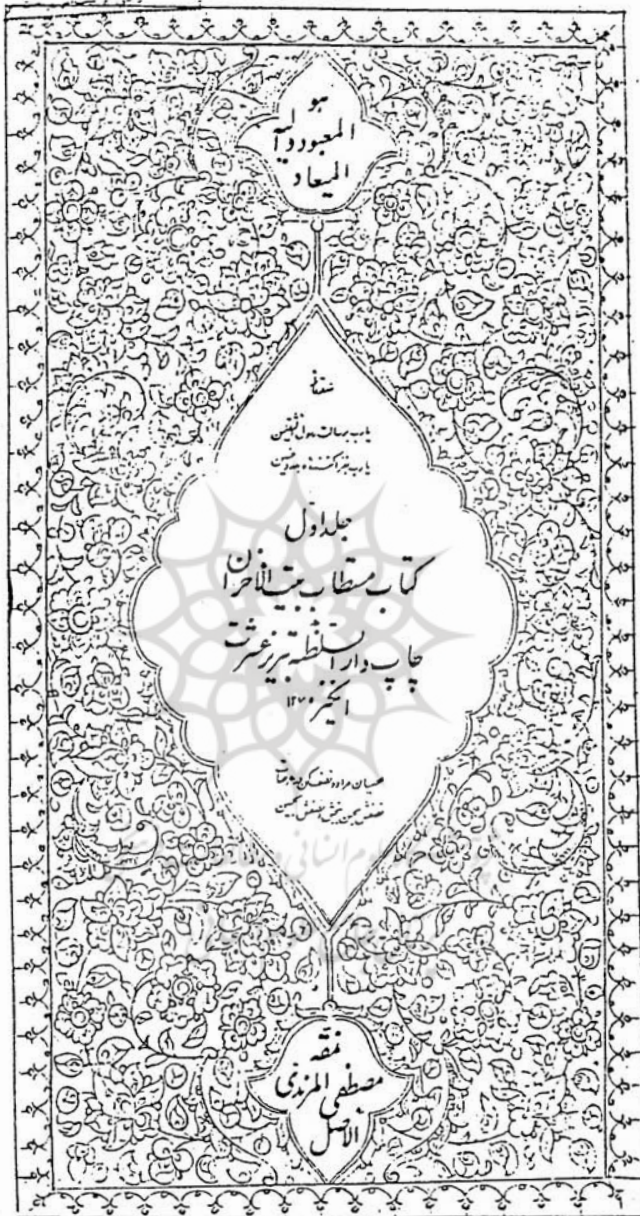
شماره ۳

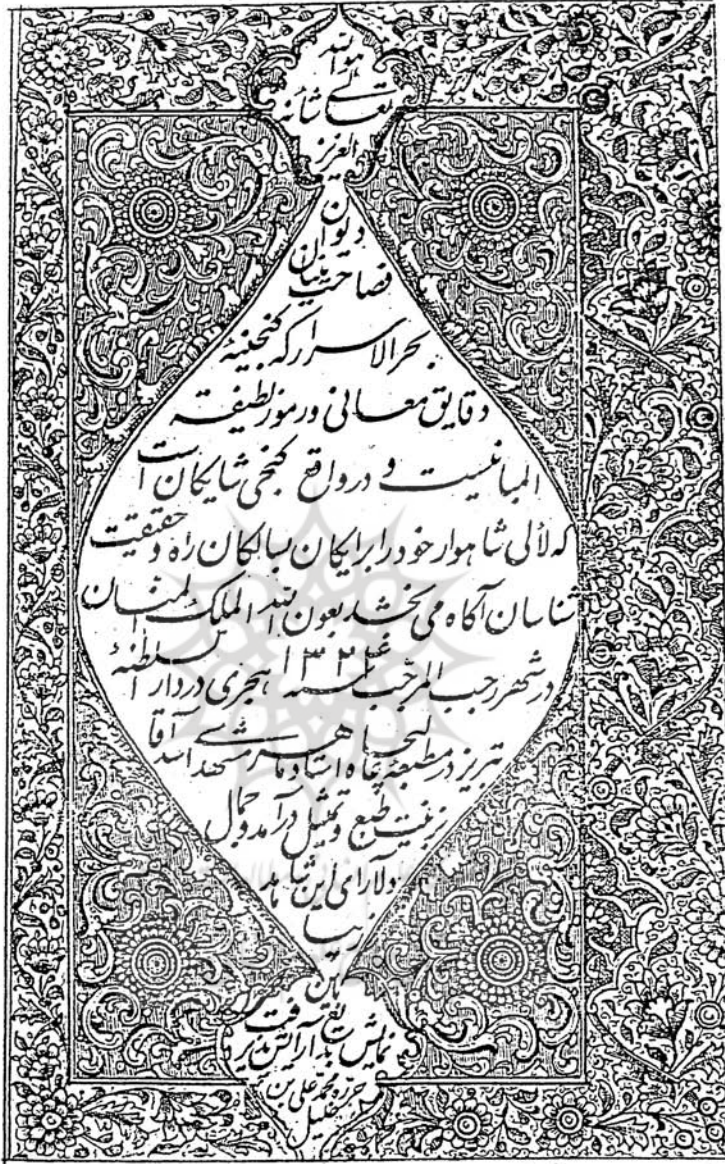

صفحه عنوان کتاب بحر الاسرار

پیام بهارستان / ۲۰، س ۱، ش ۱ و ۲ / پائیز و زمستان ۱۳۸۷

اقل مسودت بر ابراهیم

تصویر حاج ابراهیم مؤید العلماء (مطبعه چپی) از کتاب جواهر الکلام

شماره ۳۱

پیام بهارستان / ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰